CHARLZ DIKKENSNING "OLIVER TVIST" ROMANIDA VIKTORIYA JAMIYATI TASVIRIDA HIKOYA QILISH USULLARI VA REALISTIK DETALLAR

Izzatilloyeva Mohichehra Baxtiyorovna
Osiyo xalqaro universiteti magistranti
Buxoro, O'zbekiston
E-mail: moxichehraizzatulaeva@gmail.com

Ilmiy rahbar: R.Yu. Saakyan
filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Annotatsiya: Ushbu tezisda Charlz Dikkensning "Oliver Tvist" romanida Viktoriya davri jamiyatini tasvirlashda qo'llanilgan hikoya qilish usullari va realistik detallar tahlil qilinadi. Hikoyachi pozitsiyasi, kompozitsiya va sahnalar almashinuvi, kontrast usuli, hujjatli aniqlikdagi detallar hamda nutqiy xarakteristikaning ijtimoiy tanqidni ifodalashdagi o'rni ochib beriladi. Tadqiqotda analitik, qiyosiy-tarixiy va matn-stilistik usullardan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: hikoya qilish usullari, hikoyachi, kompozitsiya, kontrast, realistik detal, nutqiy xarakteristika, Viktoriya jamiyati, workhouse, Charlz Dikkens, "Oliver Tvist".

Charlz Dikkens (1812–1870) ijodi ingliz realistik romanining shakllanishida alohida o'rin tutadi. Yozuvchining ikkinchi romani "Oliver Tvist" (1837–1839) Viktoriya davri Angliyasining ijtimoiy hayotini – workhouse (ishchilar uyi) tizimini, cherkov byurokratiyasini, sud va politsiya amaliyotini, London jinoyat olamini badiiy aks ettirgan dastlabki yirik asarlardan biridir. Romanning ijtimoiy ta'sir kuchi faqat tanlangan mavzuning dolzarbligi bilan emas, balki muallif qo'llagan hikoya qilish usullari va realistik detallarning puxta tanlanishi bilan ham belgilanadi. Ushbu masalaning yaxlit tahlil etilmaganligi tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Tezisning maqsadi "Oliver Tvist" romanida Viktoriya jamiyatini tasvirlashda qo'llanilgan asosiy hikoya qilish usullari va realistik detallarning badiiy-g'oyaviy vazifasini ochib berishdan iborat. Tadqiqot materiali sifatida roman matni [1] hamda G.K. Chesterton, A. Kettl, J.H. Miller, R. Uilyams va U. But kabi olimlarning ishlari [2; 4; 5; 6; 10] tanlab olindi.

Romanda hikoya uchinchi shaxs tilidan, "hamma narsani biluvchi" hikoyachi tomonidan olib boriladi. Biroq Dikkens hikoyachisi betaraf kuzatuvchi emas: u voqealarga munosabat bildiradi, o'quvchiga bevosita murojaat qiladi, personajlar xatti-harakatini sharhlaydi va baholaydi. U. But ta'biri bilan aytganda, bunday "ishonchli hikoyachi" o'quvchining axloqiy pozitsiyasini shakllantiruvchi asosiy ritorik vositadir [10]. Masalan, workhouse kengashi qarorlarini bayon qilar ekan, hikoyachi rasmiy hujjat uslubiga taqlid qiladi, ammo ayni paytda ularning g'ayriinsoniy mohiyatini o'quvchiga sezdirib turadi [1, 2-bob]. Shu tarzda hikoyachining ovozi tasvirni ijtimoiy baholash vositasiga aylantiradi. Hikoyachi nuqtai nazarining Oliverga yaqinlashib turishi esa o'quvchini dunyoni himoyasiz bola ko'zi bilan ko'rishga majbur qiladi va ijtimoiy adolatsizlikni yanada keskin his ettiradi.

Romanning kompozitsiyasi ham uning nashr qilinish shakli bilan bog'liq. Asar 1837–1839-yillarda "Bentley's Miscellany" jurnalida qismlarga bo'lib, Jorj Kruikshank rasmlari bilan chop etilgan [12; 13].

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Seriyali nashr har bir qismning tugallangan epizod sifatida qurilishini, keskin syujet burilishlari va qiziqishni saqlab qoluvchi "ochiq" yakunlarni talab qilgan. Natijada roman sahnalar almashinuviga asoslangan dinamik tuzilishga ega bo'lgan: workhouse, tobutsoz Sauerberri ustaxonasi, Fagin uyasi, Braunlou va Meylilar xonadoni bir-biri bilan galma-gal almashinadi. Dikkensning o'zi 17-bob boshida bu usulni teatrdagi melodramaga qiyoslab, unda fojiali va kulgili sahnalar xuddi qatlam-qatlam go'sht kabi navbatma-navbat keladi, deb izohlaydi [1, 17-bob]. Syujetda sir va tasodiflar (Monks, Agnes portreti, Oliverning kelib chiqishi) muhim o'rin tutadi. Ular romantik an'ana unsurlari bo'lsa-da, Dikkens ularni ijtimoiy tasvir bilan uyg'unlashtirib, shaxs taqdiri va jamiyat tuzumi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi.

Kontrast usuli romandagi Viktoriya jamiyati tasvirining asosiy tamoyillaridan biridir. Qorong'i, iflos va xavfli London ko'chalari Braunlouning tinch xonadoni va Meylilarning qishloqdagi uyiga qarama-qarshi qo'yiladi. Rasmiy "xayriya" muassasalarining shafqatsizligi alohida shaxslarning mehr-oqibati bilan, jinoyat olamining yovuzligi Oliverning pokligi bilan solishtiriladi. A. Kettl ta'kidlaganidek, romanning asosiy ziddiyati aynan kambag'allar olami va "hurmatli" jamiyat olami o'rtasidagi qarama-qarshilikda namoyon bo'ladi [4]. Kontrast hikoya qilish usuli sifatida o'quvchini ikki olamni doimiy ravishda solishtirishga undaydi va ijtimoiy tengsizlikni yaqqol ko'rsatadi.

Romanning realistik qimmati, eng avvalo, Viktoriya davri hayotidan olingan aniq detallar bilan belgilanadi. Workhouse ratsioni tasvirida Dikkens bolalarga kuniga uch mahal suyuq bo'tqa, haftada ikki marta piyoz va yakshanba kunlari yarim bo'lak non berilganini qayd etadi [1, 2-bob]. Bu aniq tafsilot 1834-yilgi Kambag'allar to'g'risidagi yangi qonunning amaliy oqibatlarini har qanday umumiy tavsifdan ko'ra ta'sirliroq ochib beradi. Smitfild bozori, Saffron-Xill mahallasi va Temza bo'yidagi Jeykob oroli tasviri ham hujjatli aniqlikka ega. Qizig'i shundaki, 1850-yilgi nashr so'zboshisida Dikkens bir London amaldorining Jeykob oroli umuman mavjud emasligi haqidagi da'vosiga javob berib, bu joy haqiqatan ham mavjudligini va o'zi tasvirlagan holatda ekanini ta'kidlagan [1; 7]. Sudya Fang obrazi ham real shaxs – Xetton-Garden politsiya sudi sudyasi A. Leyng asosida yaratilgan [8].

Jinoyat olamini tasvirlashda Dikkens o'z davridagi "Nyugeyt romanlari"dan farqli yo'l tutgan. 1841-yilgi so'zboshida u jinoyatchilarni romantik qahramon sifatida emas, balki ular haqiqatda qanday bo'lsa, shunday – barcha qashshoqligi va axloqiy tubanligi bilan ko'rsatishni maqsad qilganini yozadi [1]. Bu yondashuv yozuvchining "Boz ocherklari" (Sketches by Boz) davridagi jurnalistik tajribasi bilan bog'liq bo'lib, kuzatuvchanlik va aniq detal Dikkens realizmining asosiga aylangan [7; 9].

Realistik tasvirning muhim vositalaridan biri personajlarning nutqiy xarakteristikasidir. Mister Bamblning dabdabali, xatolarga to'la rasmiy nutqi uning soxta obro'sini fosh etadi. Faginning doimiy "my dear" ("azizim") murojaati yolg'on mehribonlik niqobini yaratadi. Artful Dojer va boshqa yosh o'g'rilar nutqida o'sha davr London jinoyatchilar jargoni (masalan, ro'molchani anglatuvchi "fogle" so'zi) qo'llanadi, bu esa muhitning ishonarliligini oshiradi. Bunga qarama-qarshi ravishda Oliver deyarli to'g'ri adabiy tilda gapiradi; ayrim tanqidchilar buni realizmdan chekinish deb hisoblasa ham [2], aslida bu ham ramziy ma'noga ega bo'lib, qahramonning muhit ta'siriga berilmagan ichki pokligini ta'kidlaydi.

J.H. Miller fikricha, Dikkens romanlarida tashqi muhit va narsalar tasviri personajlarning ichki dunyosi va ijtimoiy holatining davomi sifatida namoyon bo'ladi [5]. "Oliver Tvist"da ham uylar, ko'chalar, kiyim-kechak va hatto ovqat tasviri ijtimoiy tuzum haqidagi bilvosita mulohazaga aylanadi. Shu ma'noda realistik detal romanda shunchaki bezak emas, balki ijtimoiy tanqidning asosiy "dalil"i vazifasini bajaradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Xulosa qilib aytganda, "Oliver Tvist" romanida Viktoriya jamiyatining tasviri bir-biri bilan uzviy bog'liq badiiy vositalar tizimi orqali yaratilgan. Munosabat bildiruvchi hikoyachi o'quvchining axloqiy pozitsiyasini shakllantiradi; seriyali nashr talablari bilan bog'liq sahnalar almashinuvi va kontrast usuli ijtimoiy qarama-qarshiliklarni yaqqol ko'rsatadi; hujjatli aniqlikdagi realistik detallar va nutqiy xarakteristika esa tasvirga ishonarlilik baxsh etib, ijtimoiy tanqidni mustahkamlaydi. Tadqiqot natijalaridan oliy ta'lim muassasalarida xorijiy adabiyot tarixi, stilistika va matn tahlili fanlarini o'qitishda foydalanish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dickens C. Oliver Twist / ed. by P. Horne. – London: Penguin Classics, 2003. – 608 p.
2. Chesterton G.K. Charles Dickens: A Critical Study. – New York: Dodd, Mead and Company, 1906. – 299 p.
3. Orwell G. Charles Dickens // Inside the Whale and Other Essays. – London: Victor Gollancz, 1940. – P. 9–85.
4. Kettle A. An Introduction to the English Novel. Vol. 1. – London: Hutchinson, 1951. – 200 p.
5. Miller J.H. Charles Dickens: The World of His Novels. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1958. – 346 p.
6. Williams R. The English Novel from Dickens to Lawrence. – London: Chatto & Windus, 1970. – 196 p.
7. Ackroyd P. Dickens. – London: Sinclair-Stevenson, 1990. – 1195 p.
8. Collins P. Dickens and Crime. – London: Macmillan, 1962. – 371 p.
9. Watt I. The Rise of the Novel: Studies in Defoe, Richardson and Fielding. – London: Chatto & Windus, 1957. – 319 p.
10. Booth W.C. The Rhetoric of Fiction. – Chicago: University of Chicago Press, 1961. – 455 p.
11. Genette G. Narrative Discourse: An Essay in Method / transl. by J.E. Lewin. – Ithaca: Cornell University Press, 1980. – 285 p.
12. Schlicke P. (ed.) Oxford Reader's Companion to Dickens. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 636 p.
13. Patten R.L. Charles Dickens and His Publishers. – Oxford: Clarendon Press, 1978. – 503 p.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.